

Kysučan, Lubor

Kmenová společnost jako ideál? : zamyšlení nad esejem Edwarda Goldsmithe The Fall of the Roman Empire

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1997, vol. 46, iss. G39, pp. [253]-262

ISBN 80-210-1705-8

ISSN 1211-6815

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111174>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LUBOR KYSUČAN*

KMENOVÁ SPOLEČNOST JAKO IDEÁL?

Zamyšlení nad esejem Edwarda Goldsmithe *The Fall of the Roman Empire*. In *The Great U-turn. De-industrializing Society*. Green Books, Hartland, Bideford, Devon 1988. 27 str.

„Syndrom starého Říma“ se dnes stal oblíbeným tématem, s nímž si více či méně povrchně pohrává ne jeden žurnalista či esejista. Stručně řečeno, pod tímto elegantně nezávazným pojmem můžeme chápat soubor krizových příznaků civilizační dekadence, provázejících euro-americkou kulturu na sklonku dvacátého století a představujících určitou paralelu s úpadkem civilizace v podvečer římské říše.

Podrobně a s širokým socio-kulturním nadhledem se uvedeným tématem zabývá anglický environmentalista Edward Goldsmith v pozoruhodném eseji „*The Fall of the Roman Empire*“, který vyšel jako součást jeho knihy „*The Great U-turn, De-industrializing Society*“¹. Podobně jako další Goldsmithovy úvahy publikované ve zmíněné knize, originálním způsobem nahlízející na ožehavé problémy naší doby, jakými jsou např. úpadek vzdělání a zdravotnického systému, ekologická krize, nezaměstnanost a válka, nese i tento – v rámci sborníku jediný „historický“ – esej pečeť autorova osobitého myšlení a vidění světa. Latinský filolog se zájmem o kulturní historii a sociologii nemůže neocenit autorovu hlubokou erudici i široký rozhled v okruhu primárních i sekundárních pramenů². Nicméně tentýž filolog – navzdory vlastním sympatiím k autorovým názorům a pocitu tiché spřízněnosti s jeho viděním

* Adresa autora: PhDr. Lubor Kysučan, Katedra klasické filologie, FF UP, Vodární 6, 77180 Olomouc

1 Edward Goldsmith, *The Great U-turn. De-industrializing Society*. Green Books, Hartland, Bideford, Devon 1988.

2 Z klasických římských autorů se Edward Goldsmith opírá o Quinta Ennia, Tita Livia, Lucia Iunia Moderata Columellu, Tita Lucretia Cara, z významných kulturních historiků vychází z Ernesta Renana, Edwarda Gibbona, Edwarda H. Leckyho. Rovněž se hlásí k psychologovi a filozofovi Erichu Frommovi.

světa – se musí s údivem pozastavit jak nad způsobem autorovy práce se zmíněnými prameny, tak nad některými obecnějšími závěry a myšlenkami, jež Goldsmith ve svém eseji vyslovuje. Tyto myšlenky se nalézají v bytostném rozporu nejen s recenzentovým niterným přesvědčením, nýbrž i s historickou skutečností jako takovou. V první části studie Edward Goldsmith rozebírá příčiny a síly, které vedly k civilizačnímu rozmachu Říma, zamýšlí se nad příčinami jeho pádu a podílem tzv. barbarů na jeho zániku. Vlastní jádro eseje tvoří výčet a rozbor krizových jevů, představujících symptomy a zároveň příčiny zániku římské civilizace. Mezi těmi nejpodstatnějšími uvádí dezintegraci společnosti, rozvrat morálních hodnot, rozklad tradičního náboženství a jeho infiltraci cizími kulty, kosmopolitní charakter římské kultury, úpadek samosprávné občanské společnosti a její nahrazení tuhým imperiálním systémem byrokraticky spravovaného centralizovaného státu, proměnu armády z občanské milice v žoldnéřské, státem vydržované vojsko, nehumánní ekonomický systém založený na práci otroků, veřejné hry, přiděly obilí, ekologickou devastaci (především degradaci zemědělské půdy), inflaci a celkovou křehkost a zranitelnost systému jako takového. Ve výčtu uvedených apokalyptických znamení jako by si téměř podával ruce s M. C. Putnou a jeho neméně pozoruhodným esejem *My, poslední Římané*³.

Zánik Říma Goldsmith přičítá více než vnějším invazím jeho vlastní vnitřní dekadenci, rozpuštění tradiční společnosti v amalgámu monstrózního, beztvareho impéria. Tradiční společnost charakterizovaná občanskou kázní a vysokými mravními ideály se zvrhla v konzumní kulturu, vztahující se ne k dlouhodobému horizontu a hlubšímu duchovnímu ideálu, ale ke krátkodobým ekonomickým a politickým zájmům. Stále více členů této společnosti bylo vytlačováno na okraj, odsouzeno k živoření ze dne na den a poníženo na pouhý jazyček politických vah, podplácený přiděly chleba a her. Římské impérium v předvečer svého zániku tak nebylo nepodobno soudobým sociálním státům, jež s těmi nejlepšími úmysly zbavily své občany svéprávnosti a ponížily je do role konzumentů reklamovaného zboží i pravd. Až potud můžeme s autorem vše souhlasit. Goldsmith na necelých třiceti stranách hutnou, výstižnou a čtivou formou shrnuje poznání, k němuž autoři antických historických spisů, stejně jako tvůrcové soudobých historických románů, potřebovali celé stovky stran. Na základě těchto objevných a obecně přijatelných východisek však staví myšlenkovou konstrukci, jejíž předností je spíše převratná originalita než historická pravdivost.

Podle Goldsmitha je společnost ideální tehdy, pokud existuje jako samo-správná, svébytná jednotka v podobě kmene, vymezená pevným morálním řádem, náboženskou tradicí, jasně určenými sociálními rolemi, kdy každý člen kmene přebírá zodpovědnost za celek a je tomuto celku povinován službou a věrností. Úpadek společnosti pak nevyhnutelně nastává tehdy, jakmile

3 Esej M. C. Putny *My, poslední Římané*, publikovaný poprvé v Literárních novinách 17/1993 a později v knize Putnových esejů *My, poslední křesťané, Hermann a synové*, Praha 1994, str. 81–86. Recenze viz v tomto sborníku.

se kmenové společnosti promění v centralizovaný stát, v němž řadu pečovatelských i politických funkcí přejímají anonymní státní instituce, jakmile je uzavřená kmenová společnost infiltrována cizími myšlenkovými vlivy, vedoucími k relativizaci tradičních hodnot, vzniku beztvareé kosmpolitní společnosti a pocitu odcizení.

Za povážlivý lze považovat už samotný způsob autorovy argumentace, metodu práce s fakty. Namísto jejich empirického rozboru (který má ostatně právě v tradici anglosaského myšlení své pevné místo), jímž se induktivní cestou dospěje k určitému závěru, vyslovuje už předem svou tezi. Její neotřesitelnost potvrzuje ad hoc vybranými příklady a citacemi. Takových se přirozeně najde všdycky dost, vnucuje se ovšem nepřijemná otázka, nakolik si takové citace antických autorů, z nichž autor sešívá podle předem dané vize jakési cento⁴, uchovávají svou autentickou výpovědní hodnotu. Způsob Goldsmithova uvažování o historii nám tak poskytuje názornou ukázkou toho, jak se dogmatické myšlení odlišuje od myšlení otevřeného, jak se ideologie odlišuje od vědy. Ačkoliv ve svém eseji shromáždil a umně propojil řadu faktů, dospívá v duchu právě charakterizovaného způsobu myšlení k závěrům, s nimiž se nemůžeme ztotožnit ani v případě starého Říma, ani v širší perspektivě.

Svým obdivem k původní kmenové společnosti rané římské republiky se přibližuje romanticky idealistickým (či Augustovou „moralizační“ i „normalizační“ politikou podníceným) vizím starořímské společnosti, tak jak je známe z podání historiků Tita Livia a Gaia Sallustia Crispa⁵. S lftostí nutno konstatovat, že taková vize minulosti vždy byla více zbožným přáním než realistickým vhladem, o nic méně vzdáleným historické skutečnosti než Herderovy teorie o slovanské holubičí povaze či představy romantiků o hrdinském středověku⁶. Raná římská společnost představovala uzavřenou, xenofobní a surovou kulturu, přinášeující hrůzu a zhoubu svým vyspělejšími a civilizovanějšími sousedům (Etruskové, Řekové)⁷. Tito staří „ideální“ Římané nebyli v raných fázích svých dějin nikým víc než bezohlednými dobyvateli, kteří ničili materiální i kulturní výtvoery okolních civilizací a nejednou se do-

4 Cento – doslova látka sešitá z cárů – zvláštní druh literární hřčky v pozdním období římské literatury, báseň sestavená z celých veršů (nebo jejich částí) jiného autora.

5 Historikové pozdní republiky a raného principátu si starořímskou společnost idealizovali jako období morální vyspělosti, vynikající občanskou kázní a soukromými i veřejnými ctnostmi. Zčásti tento pohled vycházel z neradostné reality doby a přirozené lidské touhy obracet se k minulosti jako k jistotě, zčásti sloužil propagaci Augustovy restaurační politiky usilující o obnovu starých mravů. Lze se ovšem domnívat, že ve skutečnosti byl tento opěvovaný ideální stav pouze projevem materiální i kulturní chudoby rané římské společnosti.

6 Se snahou odborných historiků i laiků idealizovat si kultury vzdálené časově i prostorově se ovšem setkáváme i v naší době – romantický kult venkovského života či přírodních národů nás provází už od počátků naší industriální civilizace.

7 Etruskové vytvořili první vyspělou civilizaci na italské půdě, vynikající pozoruhodnými technickými díly i ušlechtilou duchovní kulturou. Právě oni, jejichž zemědělský systém paradoxně vysoce kladně oceňuje i Edward Goldsmith, se stali prvními obětmi expanze římské kmenové společnosti a v podstatě i kulturní genocidy.

pouštěli přímé a systematické genocidy. Tímto destruktivním působením zároveň značně narušili ekologickou rovnováhu italské krajiny, už dávno před Římany zušlechtěné promyšleným systémem etruského zemědělství⁸. Římská civilizace se začala skutečně rozvíjet teprve tehdy, až do svého rámce začlenila kultury okolních národů, především pak vyspělé kultury Etrusků a Řeků. Všechno to, co dalo římské civilizaci její uznávanou historickou hodnotu, všechno to, co přetrvalo její zánik, se zrodilo až po setkání s kulturou řeckou⁹, kdy se Řím prakticky stal jednou z helénistických říší. Pokud Edward Goldsmith označuje kulturu helénistické epochy řeckých dějin jako „degenerovanou“, pak to svědčí buď o jeho nedostatečných historických vědomostech či apriorním ideologickém pohledu na dějiny¹⁰. Vždyť právě tato doba učinila řeckou kulturu vpravdě světovou, vnesla do ní nová myšlenková, filozofická témata, zrodila skvělé umění i vyspělou vědu¹¹ a obohatila hru antické civilizace o netušené a povznášející dimenze¹².

Ještě méně recenzentova pochopení pak vzbuzuje Goldsmithova charakteristika monoteistického náboženství jako „výtvaru beztvaré, a tudíž dezintegrované společnosti“¹³. V této souvislosti si nelze nepoložit otázku, zda-li by

8 Viz k tomu blíže E. Goldsmith, str. 20. Podrobněji o celé problematice píše Werner Keller, *Etruskové. Orbis*, Praha 1974.

9 Tuto skutečnost symbolicky a názorně vystihuje známý verš římského básníka Quinta Horatia Flacca:

„Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio.“ („Podmaněné Řecko podmanilo hrubého vítěze a přineslo umění do nevzdělaného Latia“, Horatius, *Listy* kn. 2,1, v. 156–157).

10 Viz E. Goldsmith, str. 10. Goldsmithovy názory v podstatě reflektují tradiční nazírání evropské klasické filologie a historiografie minulého století na dějiny antiky. Podle tohoto pojetí představovala jejich vrchol jak v oblasti společenského uspořádání, tak kultury tzv. období klasická, zatímco všechna údobí přechodu (jako např. období helénistické či pozdní Řím) stála stranou zájmu coby epochy úpadkové. Ve skutečnosti i tato období vydala mimořádné kulturní hodnoty a pro podobnost s naší vlastní zlomovou situací právem probouzejí zájem dnešních badatelů. Určitým symbolickým předznamenáním tohoto obratu ve filologii bylo vydání spisu Friedricha Nietzscheho *O zrození tragédie z ducha hudby* (1872), v němž svým poukazem na dionýský aspekt řecké kultury upoutal pozornost k období, v němž se tato její stránka plně projevila, totiž k helénismu (viz k tomu blíže Emanuel Rádl, *Západ a Východ*, Jan Laichter, Praha 1925, str. 38–41).

11 V helénismu se zrodily nové umělecké směry, literární žánry, byly učiněny významné přírodní objevy (Archimédés, Eukleidés).

12 V helénistickém období se nepochybně projeví určité úpadkové jevy (zejména v sociální oblasti), které byly dané za její prudkou proměnu a rozvoj. Avšak spíše než o úpadku bychom měli hovořit o zlomu.

13 Působení monoteismu – jako ostatně většině fenoménů v lidských dějinách, z nichž každý je svým způsobem mincí o dvou stranách – nelze upřít i negativní dopad. Ten se např. právě v západním myšlení projevuje vysokou racionalizací a abstrakcí náboženství a jeho odtržením od reálné existence. V důsledku toho byla vytvořena tolik diskutovaná propast mezi přírodou a kulturou, a tělem a psychikou, hmotou a duchem, rozumem a intuící, vědou a náboženstvím, propast, která v jiných kulturních okruzích zdaleka není tolik zřetelná. Tato stránka monoteismu však není předmětem Goldsmithovy kritiky. Autor mu vytýká odcizení, narušení tradičních kulturních vzorců a vykořenění. Naskytá se ovšem otázka, zda-li náboženství, které univerzalisticky spojuje příslušníky různých kultur, je odcizující či naopak sjednocující.

Edward Goldsmith za takovou společnost považoval i židovský národ, z jehož utrpení, dlouhé dějinné cesty a mimořádné duchovní vyspělosti se poprvé v dějinách lidstva zrodilo monoteistické náboženství jako jeden z jejich – dosud nepřekonaných – vrcholů¹⁴. Je pozoruhodné, jak autor – zdánlivě rozhodný kritik západní civilizace – naprosto přejímá její povrchní konfrontační a binární vidění světa ve stylu „aut, aut, tertium non datur“. Mezi monoteismem a polyteismem přece není faktického rozporu, monoteismus prostě představuje další z vývojových stupňů lidského vidění světa, právě tak jako Einsteinova fyzika zcela nevyklučuje fyziku newtonovskou. Nemluvě dále o tom, že i ve vyspělém polyteistickém náboženství představují různorodá božstva rozmanitá ztělesnění jedné a téže duchovní síly (např. v hinduismu)¹⁵. Po přívalu takových polopravd pak už ani v nejmenším nepřekvapí Goldsmithova kritika křesťanství. Na její plytkosti v ničem neubírá ani fakt, že si autor prostřednictvím citací zve na pomoc autoritu anglického kulturního historika Edwarda H. Leckyho. Jeho konstatování, že „křesťanství obrátilo morální entuziasmus jiným směrem a v důsledku toho občanské ctnosti začaly nevyhnutelně upadat“¹⁶, ani v nejmenším neodpovídá objektivní historické skutečnosti. Každý nezaujatý badatel z oboru starověkých kultur stejně jako průměrný evropský maturant bez rozdílu vyznání si je vědom toho, že křesťanství znamenalo zásadní morální zlom nejen v dějinách antického Středomoří, ale celého lidstva. Právě a jen působením křesťanství byly odstraněny nelidské praktiky v zacházení s otroky a zakázány gladiátorské hry¹⁷. Pokud jde o zmíněné „občanské ctnosti“, těch se dekadentní a konzumem rozežírané římské společnosti nedostávalo už dávno před příchodem křesťanství do Říma. Naopak, křesťanský duch přispíval alespoň částečně k jejich oživení. Např. i křesťanští vojáci měli v římském vojsku pověst těch nejspolehlivějších a nejzdatnějších. Byla to právě křesťanská církev, která v době civilizačního propadu plnila s nesmírnou obětavostí zcela nezastupitelnou kulturní i sociální úlohu. Např. v prvních kláštorech zakládaných v Malé Asii Basilem Velikým¹⁸ byly i nemocnice a sociální ústavy. Biskupové jednotlivých obcí a diecézí nesli na svých bedrech péči o chudé a sociálně znevýhodněné občany, první kláštery evropského Západu představovaly v kataklyzmatické diskontinuitě „dark ages“ stěhování národů jediné ostrůvky kultury a lidství, v nichž bylo zachováno a rozhojněno dědictví antické vzdělanosti. Pokud si dovolíme nehistorické „kdyby“, můžeme téměř s jistotou předpokládat, že bez působení křesťanství by římská říše zanikla ještě o nějaké to století dříve – a navíc s tím rozdílem, že by z její kultury nezůstalo

14 Viz E. Goldsmith, str. 11.

15 K tomu podrobněji Fritjof Capra, Tao fyziky. Gardenia, Bratislava 1992.

16 Viz E. Goldsmith, str. 12 – citace z díla Edwarda H. Leckyho *History of European Morals from Augustus to Charlemagne*. London, Longmans, Green and Co. 1905.

17 Gladiátorské hry byly ve východní části říše zakázány roku 325 císařem Konstantinem, v západní říši pak definitivně zrušeny na poč. 5. stol. císařem Honoriem.

18 Basileios Veliký (asi 330–379), jeden z nejvýznamnějších východních otců, kazatel a teolog, zakladatel klášterů, charitativní a sociální péče.

zhola nic. Bez existence křesťanství by pan Goldsmith nenapsal svůj esej a já svou poněkud rozzlobenou polemiku – nikoliv snad proto, že by nám chybělo téma, nýbrž abeceda. Možná bychom se namísto rozboru jednoho historického problému poprali v nějakém galském hvozdu o uloveného medvěda.

Edward Goldsmith shromáždil pozoruhodná fakta, zasadil je do širokých souvislostí a našel k nim fascinující paralely se současností. Nicméně v jednom případě s těmito fakty zachází více jako politický tribun než jako zodpovědný vědec. Jeho apoteóza kmene a kmenové společnosti¹⁹ se jeví velmi povážlivá i v kontextu naší vypjaté doby. I dnes, v době vrcholící krize industriální civilizace, lze jen stěží souhlasit s teorií, že kmen představuje ideální společenskou jednotku, zajišťující důstojnější, humánnější a přírodě přátelštější společenství než soudobá společnost. Většina kmenů – bez ohledu na kulturu a epochu – nepochybně vytvářela stabilní mikrokosmos, jehož společenský řád podvědomě usiloval o nápodobu řádu univerza a o soulad se svým přirozeným prostředím. Etnologické i archeologické výzkumy z celého světa dokládají, že v rámci kmene vládla sociální stabilita garantovaná přesným rozdělením rolí, pevným morálním řádem a (žel jen v lepším případě) péčí o slabší. Rovněž tak předpokládáme, že příslušníci některých kmenů – díky šamanismu a různým iniciačním rituálům²⁰, jakož i bezprostřednímu kontaktu s přírodou – vynikali nepochybně jemnějším vnímáním spirituální dimenze lidského bytí.

Avšak všeobecně uznávaný předpoklad, že kmenová společnost byla zároveň zárukou ekologické stability svého prostředí, se dnes už zdaleka nejví tak jednoznačným²¹. Kmenová společnost, v mnoha rysech sympatická a inspirující, měla však jednu zásadní sociální nevýhodu – vztahovala se pouze sama k sobě, byla výrazně solipsistická. Všichni, kdo – obrazně řečeno – nepříslušeli k jejímu „totemu“, stáli mimo hru, byli nepřátelé, všichni, kdo se nalézali mimo její mikrokosmos, neměli žádnou cenu, přestávali být lidmi. Charakteristickým rysem takové kmenové společnosti je xenofobie, roztříště-

19 Obdiv ke kmenové společnosti není v lidských dějinách ničím novým. S určitými sympatiemi pohlíželi na zmíněný typ společnosti už antičtí historikové, nové aktuálnosti pak tento pohled nabyl v evropském romantismu. K tomu více viz studie v tomto sborníku: Jarmila Bednaříková: Obdiv a kritika života barbarů v antických pramenech.

20 Tuto skutečnost dnes zcela seriózně potvrzují různé etnologické i psychologické výzkumy. Všeobecně se soudí, že právě naprosté přehlížení této spirituální hladiny bytí ze strany merkantilní a technické euro-americké kultury stojí u samotného kořene její dosud se prohlubující krize.

21 Ekologické chování přírodních kmenů je předmětem diskuse. Někteří badatelé upozorňují na nepodloženost této představy (např. Věra Halászová, Mýtus o přirozenosti, Poslední generace 4-5/III, str. 43). Jiní zase dokládají příklady plýtvavého způsobu života přírodních národů, značně vzdáleného našim představám o jejich údajné přirozené skromnosti. Např. nizozemský kulturní historik Johan Huizinga ve svém eseji *Homo ludens* detailně rozebírá zvyky spojené s pořádáním potlachů u různých indiánských kmenů. Při těchto slavnostech, kdy se jednotliví hostitelé doslova trumfovali nákladnými hostinami a dary, docházelo k nesmírnému plýtvání, které mnohdy zcela zruinovalo některé rody. Takové počínání však bylo morálně vysoce hodnoceno – projev šetrnosti by v daném případě naopak vedl ke ztrátě cti (J. Huizinga, *Homo ludens*. Tatran, Bratislava 1990).

né vnímání světa rozděleného na „my“ versus „oni“. Starořímská společnost byla toho příkladem více než názorným. Vyzvedat kmenovou společnost jako nadějeplnou sociální alternativu pro budoucnost se mi tudíž jeví stejně bezvýhodným jako klanět se komunistickým zástavám či stát v hlubokém předklonu před zlatým teletem trhu.

Žijeme dnes v pozoruhodné a (v dobrém i ve zlém) převratné době. V tomto století jsme se stali svědky a účastníky události, jež bude mít pro historii lidstva jednou možná větší význam než rozbití atomu, speciální teorie relativity či vynález a rozšíření počítačů. Poprvé v celých lidských dějinách jsme se stali občany Země, všichni a bez výjimky – bankéř z New Yorku, bezdomovec z Prahy stejně jako himalájský vesničan. Všichni o sobě víme, ocitli jsme se v síti, z níž už není úniku. Ať už nás to uchvacuje či děsí, naši vlastí je celá planeta, veškeré lidské společenství nezadržitelně spěje ke globální civilizaci. Tváří v tvář této skutečnosti ztratily všechny tradice, do této doby žijící v bezproblémové izolaci, svou neodvolatelnou platnost, absolutní hodnoty se staly relativními a svět se pro většinu lidí neuvěřitelně zkomplikoval a zproblematizoval. Donedávna ještě pevné a neotřesitelné hodnotové systémy se slily v jediný amalgám. Jedni se od něho s neskrývaným odporem fundamentalisticky odvracejí, jiní se v něm zase po libosti eklekticky přebírají a bez zábran zobají, na co právě dostanou chuť – od výhodných mystiky až po astrologii a keltské rituály.

Není divu, že mnozí se cítíme v tomto pronikavě zmenšeném světě paradoxně poněkud osamoceni a bez kořenů – vždyť žijeme v přechodném stadiu dějin mezi dvěma epochami. Hodnoty tradičních civilizací se rozplývají v minulosti, hodnoty nové univerzální světové civilizace se dosud bolestně rodí. Není divu, že v tomto vakuu mnozí z nás netrpělivě hledají ztracené jistoty – opět v nějakém totemu víry, ideologie, sekty, etnika. V totemu, který by nás uchránil před nejistotou a chaosem pluralitního kosmopolitního světa. Osobně však spatřuji v hledání takových totemů spíše historický regres, strach z „otevřené společnosti“ a návrat zpět ke „společnosti uzavřené“, použijeme-li termínů Karla Poppera. Reziduum takového kmenového myšlení je dosud přítomno v neospravedlnitelném sobectví rodinných klanů, národů i států, nadnárodních korporací i mocenských bloků. Namísto totemu státní znak a hymna, namísto kmenů politické strany, frakce a uskupení, ale vždy tatáž omezená mentalita vnímající svět optikou „my“ versus „oni“, neustále tatáž partikularizace a fragmentování světa.

Teprve zrod světové civilizace nám umožňuje toto kmenové myšlení a vidění světa překonat. Ve světě, který musí společně čelit právě důsledkům „kmenového“ sobectví v podobě vyčerpání zdrojů, ekonomické nerovnováhy a celkové krize, která si mezi nikým nevybílá, se kmen jako společenská jednotka stává nefunkčním archaismem. Záchrana společného života všech se stává prvořadou hodnotou, nejvyšším cílem a smyslem dávajícím směr i zdánlivě cynické a relativistické postmoderní kultuře. Žijeme v době, kdy se zásadně proměňuje etika života – od společenství spjatých pokrevní příbuzností či příslušností k témuž etnickému či státnímu celku, přes rasové

i sociální menšiny se životní práva dnes rozšiřují na veškeré lidské společnosti a dokonce i na mimolidské formy života – zvířata, rostliny, celé ekosystémy.

Právo na důstojný život už není vyhrazeno pouze „nám“ či těm „naším“, kdo odpovídají naším představám a sociálním, kulturním či náboženským konvencím, nýbrž do sebe zahrnuje všechny živé bytosti, ochotné totéž právo přiznat ostatním. Etika kmene je nahrazována etikou Země. Jako by se tak naplňovaly vize, které prožívali mystikové a šamani různých kultur nezávisle na prostoru a čase – vize jediné matky Země, univerzální jednoty a kosmického smyslu všeho bytí. Jako by se archetypem dneška stala povznášející vize Země, již se dostalo samotnému tvůrci teorie archetypů, švýcarskému psychologovi a mysliteli C. G. Jungovi r. 1944, když se nalézal po prožitém srdečním záchvatu několik dní na prahu smrti²².

Antická společnost nezanikla proto, že byla vykořeněná a kosmpolitní, jak soudí Edward Goldsmith, nýbrž naopak proto, že byla málo kosmpolitní. Její kosmpolitismus byl omezen na výměnu zboží, uměleckých stylů a životních způsobů, na koloběh mód a intelektuálních idejí. Avšak pod oslnivým „světáckým“ nátěrem helénistických států i římské říše zely hluboké rozpory a hradby nedorozumění. Světoobčanský „postmoderní“ způsob života zůstal vyhrazen politické a intelektuální elitě, široké vrstvy podmaněných a bezprávných obyvatel byly z této středomořské „globální vesnice“ vyřazeny, odsunuty na okraj. Jejich jediná účast v ní spočívala v poskytování vlastní pracovní síly a placení daní – není tudíž pak divu, že se římská moc na Západě (a částečně i na Východě) počala hroutit jako domeček z karet, na jehož udržení už nikdo neměl bytostný zájem²³. Původnímu obyvatelstvu Egypta, Sýrie, Palestiny či severní Afriky, které nikdy zcela nesplynulo s vládnoucí helénistickou kulturou, bylo nakonec jedno, zda-li mu vládnou Římané, Byzantinci, Peršané či Arabové.

Přesto právě tato středomořská kultura poskytuje jakýsi první, byť nenaplněný a nezavršený předobraz světověku. Vždyť právě v ní poprvé splynula racionalita západní filozofie a vědy s východní mystikou, právě v ní se v pozoruhodném synkretismu setkaly náboženské systémy mnoha vzdálených národů. A právě v tomto zvláštním světě, naplněném duchovním kvasem a jakýmsi neurčitým očekáváním proměny, se ve svérázné směsici tradičního antického náboženství, východních kultů a esoterních nauk vytvořil pohled na svět, který bychom mohli označit jako jakýsi starověký „New Age“. Řecká vojska pod Alexandrovým vedením pronikla do Indie, zanedlouho poté se v Alexandrii objevili buddhističtí misionáři vyslaní na západ králem Ašókou. A právě z tohoto vroucího kotle vzešlo křesťanské náboženství jako jeden z prvních pokusů o univerzální nauku v lidských dějinách. Kdyby tuto bohatou kulturu nezničil „kmenový“ partikularismus v podobě sociální, etnické

22 Carl Gustav Jung, *Duše moderního člověka*. Praha 1994.

23 Viz k tomu blíže *Dějiny lidstva*. Díl II. – Římské impérium, jeho vznik a rozklad. Melantrich, Praha 1936.

a náboženské nesnášenlivosti, kdy každá skupina, společenství, vrstva hájily výhradně své úzké zájmy, mohla být lidská kultura ušetřena mnohého barbarství a dosáhnout netušených možností rozvoje.

Bohužel i jednota soudobé planetární kultury je povrchní, křehká a nestálá – a to o nic méně než v případě antiky. Není to jednota založená na skutečné pluralitě, nýbrž na dominanci západní industriální civilizace (respektive šířeji chápáno bohatého průmyslového světa) nad chudými národy světa rozvojového. Je jisté, že pokud se tento stav nezmění, nemůže naši civilizaci v budoucnosti čekat nic dobrého; ne-li přímo ekonomický a ekologický kolaps, pak minimálně pád zpět do „kmenového barbarství“ na sebe vzájemně nevražících společenství. Takovýto vývoj zpět k mentalitě kmene by ovšem znamenal katastrofu.

Mnozí, kdo se v našem století dovolávali tradice, národní ryzosti, etnické a kulturní čistoty, způsobili lidem nesmírné utrpení. Za všechny stačí připomenout německý nacismus a jeho obhajobu ryzího němectví a germánských tradic před židovským kosmopolitismem, zakořeněný v přírodním romantismu a úvahách o návratu k půdě a vesnici²⁴. Dovolávat se tradice, ryzosti, kulturní autenticity jakéhokoliv společenství je ostatně více než problematické. Vždyť veškerá evoluce přírody i lidské kultury je založena na neustálé proměně, prolínání, variacích. Kultury, a to i ty zdánlivě nejryzejší a nejpůvodnější, jsou vždy výsledkem mnoha setkání a vlivů. Na formování „řeckého zázraku“ se podílely civilizace egyptská, krétská, mykénská, fénická i mezopotamská, podobně i ona Goldsmithem tak oslavovaná tradiční římská společnost se zrodila jako dítě vlivů etruských, italských a později i řeckých²⁵. I v dobách, kdy byl Řím ještě nevýrazným provinčním městečkem zdánlivě na samém okraji historického světa, jsou z jeho archeologických vrstev doloženy vlivy etruské i mykénské. Ryzost a původnost jsou tedy pojmy veskrze relativní – a pokud se někdy nějaká „ryzost“ a „tradičnost“ vytvoří, pak je to vždy v důsledku mnoha neryzích vlivů a jen velmi nakrátko.

Přilnutí ke kmeni, k jistotě nějakého uzavřeného společenství s absolutně platným řádem je podmíněno lidským strachem z nejistoty, proměnlivosti světa. Jenže lidská existence na této zemi je vždy nejistá, otevřená a „vystavená“. Každý z nás je jen nakrátko hostem na této Zemi, a všechny jistoty, jichž se mu zde na nedlouhou dobu dostane, jsou pouhým dočasným převlekm. Kdo na toto zapomíná a vnucuje lidem nějaké sociální konstrukty, abs-

24 K tomu více: Paul Johnson, Dějiny dvacátého století. Rozmluvy, Praha 1991. Paul Johnson, Dějiny Židů, Rozmluvy, Praha 1995.

25 Velmi zajímavý příklad takového prolínání nám nabízí slovní zásoba různých jazyků a její vzájemné obohacování lexikálními výpůjčkami. Konkrétně např. ve staré latině najdeme už od jejich nejstarších dokladů značné množství přejatých slov z jazyků staré Itálie (oskumberské jazyky, etruština), řečtiny i keltských jazyků. K tomu více: Antonín Bartoněk, Vývoj latiny a její vztah k jiným jazykům. In: Cizí jazyky ve škole 18, 1974–75, str. 105–114. R. G. Solta: Zur Stellung der lateinischen Sprache. Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1984. Tato výměna pojmů a slov svědčí o vzájemné souvislosti a propojenosti jednotlivých kultur a zpochybňuje teoretické představy o nenarušených a ryzích tradicích.

traktní plody vlastní mysli, vypouští z lahve džina utopie²⁶. Jenže každá utopie, která nestojí nohama na Zemi a není zakotvena v realitě, může se jednoho dne stát velmi nebezpečnou hrou s ohněm. Byť by se zrodila třeba v intelektuálním salonu, obvykle záhy dospěje k metodám značně nesalonním, mrzačícím lidskou duši i svět kolem. Utopii kmene považují z tohoto hlediska za obzvlášť nepřijatelnou. Strach z otevřenosti světa a úzkostlivé lpění zuby nehty na jeho vlastní verzi je jedním z jejích význačných atributů. Dosud jsme se od kmenového způsobu myšlení neosvobodili.

26 Ačkoliv E. Goldsmith na jedné straně vystupuje jako rozhodný kritik soudobé západní civilizace, v podstatě používá její způsob myšlení. V duchu typického pozitivistického „utopismu“ se domnívá, že pouhá změna sociálního uspořádání může automaticky vyřešit různé globální problémy. Ve skutečnosti všechny takové pokusy v dějinách lidstva vždy selhaly. Naopak, v dnešní době se stále jasněji ukazuje, že jedinou nadějí pro zvládnutí soudobé globální krize je evoluce lidského vědomí. Ostatně podobným způsobem byly překonány i všechny civilizační krize minulosti. Např. krize řecko-římské civilizace byla překlenuta právě působením křesťanství, které poskytlo nezbytný kulturní i metafyzický základ dalšímu rozvoji evropské civilizace. Podobným způsobem působily v mimoevropských kulturních okruzích i další nauky – buddhismus, konfucianismus.